

Економіка та управління національним господарством

УДК 339.9:332.3

Стоянець Наталія Валеріївна

*кандидат економічних наук, доцент кафедри
менеджменту зовнішньоекономічної діяльності та євроінтеграції*

Сумський національний аграрний університет

Стоянец Наталья Валерьевна

*кандидат экономических наук, доцент кафедры
менеджмента внешнеэкономической деятельности и евроинтеграции*

Сумской национальной аграрный университет

Stoianets Natalia

PhD in Economic Sciences, Associate Professor

Associate Professor of the Department of

Foreign Economic Management and European integration

Sumy National Agrarian University

РОЗВИТОК МАЛИХ ФОРМ ГОСПОДАРЮВАННЯ ЯК ЗАПОРУКА

СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ ЕКОНОМІКИ

РАЗВИТИЕ МАЛЫХ ФОРМ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ КАК ЗАЛОГ

УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ АГРАРНОЙ ЭКОНОМИКИ

THE DEVELOPMENT OF SMALL FORMS OF MANAGEMENT AS A

GUARANTEE OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE

AGRARIAN ECONOMY

Анотація. У статті розглянуті питання, що стосуються малих підприємницьких структур, які функціонують в аграрному секторі економіки Сумської області. Приведена динаміка основних виробничих показників малих та мікропідприємств області, визначена їх частка у загальному об'ємі сільськогосподарської продукції області. Зазначено, що домогосподарства відіграють важливу роль у забезпеченні населення

Сумської області продукцією тваринництва і мають значний вплив на формування продовольчої безпеки. Розподіл обсягів виробництва за галузевим принципом має такі відповідні показники: продукція рослинництва становить 79,7% від загального обсягу виробництва, продукція тваринництва - 20,3%. Із загального обсягу виробництва продукції рослинництва сільськогосподарські підприємства виробляють 75%, господарства населення - 25%. Показники виробництва продукції тваринництва розподілені таким чином: сільськогосподарські підприємства виробляють 37%, а домогосподарства - 63%. Визначені основні сегменти виробництва сільськогосподарської продукції (як картопля, овочі, фрукти і ягоди), в яких малі підприємства відіграють ключову роль.

Доведено, що малі підприємства забезпечують виробництво переважної кількості продукції галузі тваринництва, яка необхідна для забезпечення продовольчої безпеки області.

Запропоновані основні напрямки розвитку малого підприємництва, що функціонують в аграрному секторі національної економіки. Розвиток малих форм господарювання для аграрної економіки Сумської області має першочергове значення. Малі форми господарювання здійснюють виробництво переважної більшості сільськогосподарської продукції, забезпечуючи при цьому продовольчу безпеку області. Також, малі форми господарювання надають можливість розвиватися і сільським територіям, здійснюючи фінансові відрахування до місцевих бюджетів, при цьому великі підприємства, виробничі і переробні потужності яких і території області представлені, мають мінімальний вплив на розвиток сільської економіки і сільських територій.

Доведено що сьогоднішня стадія розвитку аграрного сектора є не кінцевою, а мета реформування аграрного сектора національної економіки ще не досягнуто - не сформований середній клас населення на селі, який би

забезпечив сталий розвиток як сільських територій, так і аграрної економіки в цілому.

Ключові слова: *малі підприємства, домогосподарства, продукція тваринництва, соціально-економічний розвиток, сімейні ферми, особисті селянські господарства, аграрна економіка, сільські території.*

Анотація. *В статье рассмотрены вопросы, касающиеся малых предпринимательских структур, функционирующих в аграрном секторе экономики Сумской области. Приведена динамика основных производственных показателей малых и микропредприятий области, определена их доля в общем объеме сельскохозяйственной продукции области. Отмечено, что домохозяйства играют важную роль в обеспечении населения Сумской области продукцией животноводства и оказывают значительное влияние на формирование продовольственной безопасности. Распределение объемов производства по отраслевому принципу имеет такие соответствующие показатели: продукция растениеводства составляет 79,7% от общего объема производства, продукция животноводства - 20,3%. Из общего объема производства продукции растениеводства сельскохозяйственные предприятия производят 75%, хозяйства населения - 25%. Показатели производства продукции животноводства распределены следующим образом: сельскохозяйственные предприятия производят 37%, а домохозяйства - 63%. Определены основные сегменты производства сельскохозяйственной продукции (как картофель, овощи, фрукты и ягоды), в которых малые предприятия играют ключевую роль.*

Доказано, что малые предприятия обеспечивают производство подавляющего количества продукции животноводства, которая необходима для обеспечения продовольственной безопасности области.

Предложены основные направления развития малого предпринимательства, которые функционируют в аграрном секторе

национальной экономики. Развитие малых форм хозяйствования для аграрной экономики Сумской области имеет первостепенное значение. Малые формы хозяйствования осуществляют производство подавляющего большинства сельскохозяйственной продукции, обеспечивая при этом продовольственную безопасность области. Также, малые формы хозяйствования предоставляют возможность развиваться и сельским территориям, осуществляя финансовые отчисления в местные бюджеты, при этом крупные предприятия, производственные и перерабатывающие мощности которых представлены на территории области, имеют минимальное влияние на развитие сельской экономики и сельских территорий.

Доказано, что сегодняшняя стадия развития аграрного сектора является не конечной, а цель реформирования аграрного сектора национальной экономики еще не достигнута - не сформирован средний класс населения на селе, который бы обеспечил устойчивое развитие как сельских территорий, так и аграрной экономики в целом.

Ключевые слова: *малые предприятия, домохозяйства, продукция животноводства, социально-экономическое развитие, семейные фермы, личные крестьянские хозяйства, аграрная экономика, сельские территории.*

Summary. *The article investigates sustainable development of the agrarian economy is impossible without the development of a small agricultural commodity producer. Today the agrarian sector is a pretty profitable sphere of the national economy. Quite a lot of domestic scientists emphasize that fact that the current stage of the development of the agricultural sector of the national economy is not final, and the goal of reforming the agrarian sector of the national economy has not been achieved yet: the middle class of the rural population has not been formed, which would ensure the sustainable development of both rural areas and agrarian economy in general.*

Today, in the overwhelming majority of rural areas, it was such a complicated social and economic situation, characterized by rising of unemployment, migration of the able-bodied population, and the destruction of the territorial infrastructure. To overcome this situation, quite a lot of domestic scientists pay attention to the social mobilization of the rural population in the sphere of small business development.

It should be mentioned that households play an important role in providing the population of the Sumy region with livestock products and have a significant impact on the formation of food security.

The distribution of production volumes according to the sectoral principle has such corresponding indicators: crop production accounts for 79.7% of the total production volume, livestock production - 20.3%. Of the total production of crop production, agricultural enterprises produce 75%, the households of the population - 25%. Indicators of livestock production are distributed this way: agricultural enterprises generate 37%, and households - 63%.

Also, households almost completely provide production of such products as potatoes, vegetables, fruits and berries.

The development of small forms of management for the agrarian economy of the Sumy region is of prime importance. Small forms of management carry out the production of the overwhelming majority of agricultural products, while ensuring the food security of the region. Also, small forms of management provide an opportunity to develop for rural areas, carrying out financial allocations to local budgets, while large enterprises, whose production and processing capacities and regions are represented, have minimal influence on the development of the rural economy and rural areas.

Key words: *small enterprises, households, livestock products, social and economic development, family farms, personal peasant farms, agrarian economy, rural areas.*

Дослідження виконано в рамках науково-дослідної роботи МОН України «Інституційне забезпечення сталого розвитку сільських територій в умовах адміністративно-територіальної реформи» (№ держреєстрації 0117U004254).

Постановка проблеми. Сталий розвиток аграрної економіки неможливий без становлення та розвитку малого сільськогосподарського товаровиробника. На сьогодні аграрний сектор є досить прибутковою сферою національної економіки. Але таке становище формувалося протягом багатьох останніх років та вимагало від господарюючих суб'єктів досить великих фінансових інвестицій. За період реформування аграрного сектору було випробувано досить багато організаційно-правових форм господарювання, їх стійкість та ефективність у сільськогосподарському виробництві. Але і сьогодні цей пошук ще не закінчився. Досить багато вітчизняних науковців наголошують на тому, що сьогоднішня стадія розвитку аграрного сектору є не кінцевою, а мета реформування аграрного сектору національної економіки ще не досягнута – не сформований середній клас населення на селі, який би забезпечив сталий розвиток як сільських територій так і аграрної економіки в цілому.

На сьогодні на переважній більшості сільських територій склалася досить складна соціально-економічна ситуація, що характеризується зростанням безробіття, міграцією працездатного населення, руйнуванням територіальної інфраструктури. Для виходу з такого ганебного становища досить багато вітчизняних науковців звертають увагу на соціальну мобілізацію сільського населення в сфері розвитку малого підприємництва.

Слід також зазначити, що міжнародний досвід в поєднанні з дослідженнями вітчизняних науковців доводить про виправданість звернення до теорії й практики розвитку малого підприємництва як інструменту системного розв'язання соціально-економічних проблем сільських територій та всебічного зростання аграрної економіки в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням змісту підприємництва і його ролі у розвитку аграрного сектора економіки й сільських територій присвячені роботи таких зарубіжних вчених, як Л. Копеланд, Г. Алсос, С. Картер, І. Лінгрен, Р. Стимсон, Р. Стус, і ін. українських дослідників проблем сільського розвитку [10-12].

Дослідженням діяльності підприємницьких формувань в аграрному секторі, приділяють увагу такі вітчизняні науковці, як: А. Алієва, М. К. Орлатий, А. Є. Величко, В. М. Заяць, М. В. Зось-Кіор, Ю. О. Лупенко, М. Ф. Кропивко, В.Я. Месея-Веселяк, П.Т. Саблук, і інші науковці [1-5, 7-8].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Але слід також наголосити на тому, що на сьогодні серед вітчизняної аграрної науки немає єдиної думки щодо подальшого розвитку малого підприємництва. Багато вітчизняних вчених наголошують на необхідності інтеграції сільськогосподарських товаровиробників, розвитку кооперації та кластерів. Також державна політика не містить чіткого напрямку розвитку аграрного сектору національної економіки. А, отже, необхідно ще раз звернути увагу на сьогоднішній соціально-економічний стан сільських територій, та чітко визначитися із безповоротністю рішення щодо підтримки малого аграрного підприємництва.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення сучасного стану, ефективності та основних тенденцій розвитку малих форм господарювання в аграрному секторі Сумської області.

Виклад основного матеріалу дослідження. Останнім часом відбувається подрібнення та вимирання малих поселень, що зумовлено соціально-економічними процесами, що відбувались у сільському господарстві в 60-х рр. минулого століття. Концентрація аграрного виробництва та його індустріалізація спричинили втрату виробничих функцій, призвели до звуження виробничої сфери, зменшення потреби в трудових ресурсах. Однак останнє було завуальовано випереджаючими

щодо обсягів зменшення зайнятих у сільському господарстві темпами міграційного руху сільського працездатного населення. За таких умов значна частина малих сіл опинялась поза виробничим процесом і навіть без додаткових зусиль була приречена на поступове вимирання [1, с. 4].

Досліджуючи стан малого підприємництва Сумську область, слід зазначити, що на початок 2017 року у її складі знаходяться 18 адміністративних районів, 15 об'єднаних територіальних громад, що утворилися шляхом об'єднання під час здійснення адміністративно-територіальної реформи, 7 міст обласного та 8 – районного значення, 2 внутрішньоміських райони – у м. Суми, 20 селищ міського типу та 1455 сільських населених пунктів [2, с. 24].

Для визначення частки продукції, яка виробляється малими та мікропідприємствами області нами здійснене дослідження об'ємів виробництва продукції за галузями сільського господарства та видами її виробників. Результати дослідження виробництва продукції сільського господарства за категоріями господарств нами наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

**Продукція сільського господарства за категоріями господарств
(у постійних цінах 2010 р.; млн. грн.)**

	Роки				до загального підсумку у %
	2010	2014	2015	2016	
Господарства усіх категорій					
Продукція сільського господарства	5751,8	10323,3	9847,5	10192,5	100
Продукція рослинництва	3798,5	8226,3	7779,5	8122	79,7
Продукція тваринництва	1953,3	2097	2068	2070,5	20,3
Сільськогосподарські підприємства					
Продукція сільського господарства	2785	6770,6	6596,3	6849,1	67,2
Продукція рослинництва	2174,1	5984,2	5799,7	6079,6	75
Продукція тваринництва	610,9	786,4	796,6	769,5	37
Домогосподарства					
Продукція сільського господарства	2966,8	3552,7	3251,2	3343,4	33

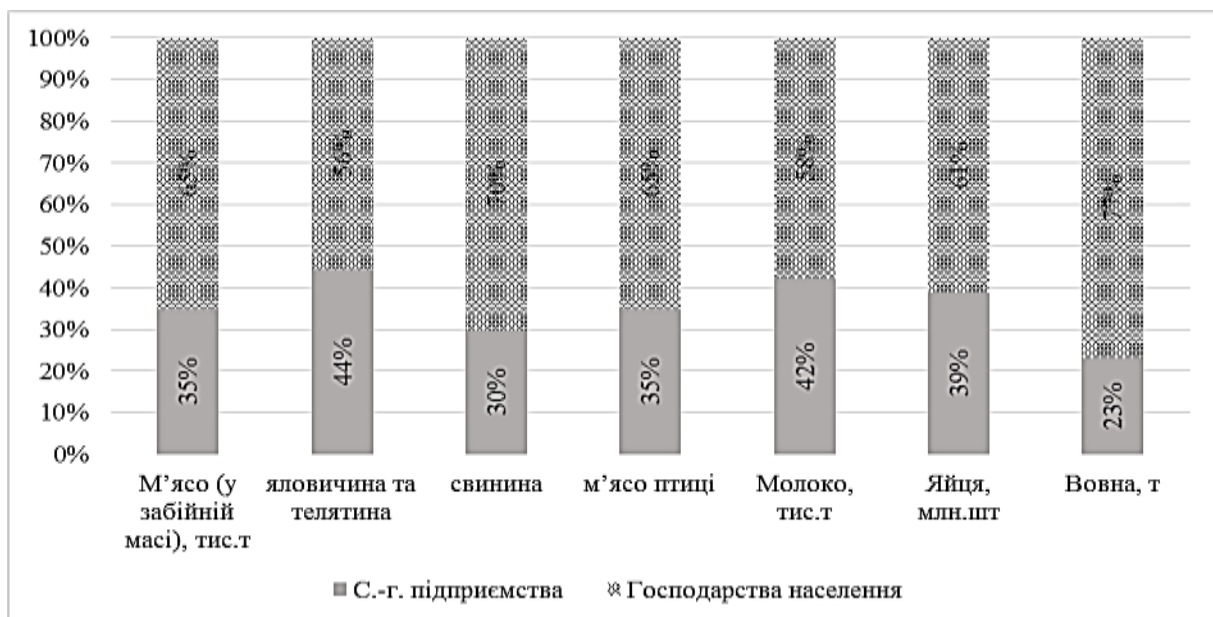

Продукція рослинництва	1624,4	2242,1	1979,8	2042,4	25
Продукція тваринництва	1342,4	1310,6	1271,4	1301	63

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики в Сумській області [2].

Розподілення об’ємів виробництва за галузевим принципом має такі відповідні показники: продукція рослинництва становить 79,7% від загального об’єму виробництва, продукція тваринництва – 20,3%. Із загального об’єму виробництва продукції рослинництва сільськогосподарські підприємства виробляють 75%, господарства населення – 25%. Показники виробництва продукції тваринництва розподілені таким чином: сільськогосподарські підприємства виробляють 37%, а домогосподарства – 63%.

Слід зазначити, що домогосподарства відіграють важливу роль в забезпеченні населення Сумської області продукцією тваринництва і мають значний вплив на формування продовольчої безпеки. Досліджуючи тенденцію виробництва різних видів сільськогосподарської продукції слід зазначити, що дані домогосподарства є потужним виробником та постачальником на внутрішній ринок споживання (рис. 1).

Рис. 1. Виробництво основних видів продукції тваринництва за категоріями господарств станом на 01.01.2017 р., %

Джерело: побудовано автором за даними Головного управління статистики в Сумській області [2].

Під час вивчення рівня виробництва продукції тваринництва господарюючими суб'єктами Сумської області, нами було визначено, що переважна її кількість виробляється домогосподарствами. М'яса різних видів виробляється від 70% (свинина) до 56% (яловичина та телятина), інших видів тваринницької продукції також в переважаючій кількості виробляється господарствами населення: молока на рівні 58%, яєць – 61%, вовни – 77% від загального їх виробництва.

Узагальнивши проведені дослідження, можемо зробити висновок, що локальні домогосподарства населення забезпечують в переважаючій кількості виробництво продукції тваринництва для внутрішнього споживання.

Також домогосподарствами практично повністю забезпечується виробництво такої продукції галузі рослинництва, як картопля, овочеві культури, плоди та ягоди (табл. 2).

Таблиця 2

Виробництво окремих видів продукції сільського господарства у господарствах населення, (тис. тонн)

Види продукції	2005 р.	2010 р.	2015 р.	2016 р.	
				усього	у % до загального виробництва
Картопля	912,6	976,1	1056	1057,2	99,2
Культури овочеві	133,8	149,9	183,2	196,1	97,8
Плоди та ягоди	7,6	12,3	15,5	14,3	91,8

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики в Сумській області [2].

Для більш детального вивчення виробничих можливостей Сумської області, досліджено динаміку кількості підприємств за їх розмірами, на основі якої проведене групування підприємств в залежності від їх розмірів (табл. 3).

Досліджуючи наявність підприємств в залежності від їх розмірів, що здійснюють виробничу діяльність в сільському господарстві Сумської

області, слід наголосити на тому, що великі підприємства на території області відсутні, тобто не мають юридичної адреси.

Таблиця 3

Кількість підприємств за їх розмірами, що здійснюють виробничу діяльність в сільському господарстві

Галузь виробництва	Рік	Усього від заг. кільк.	У тому числі			
			великі підприємства, %	середні підприємства, %	малі підприємства, %	з них мікропідприємства, %
Сільське, лісове та рибне господарство	2010	19,9	–	34,4	18,6	19,6
	2012	19,2	–	34,4	18	18,1
	2013	18,7	–	36,6	17,5	17,5
	2014	18,6	–	36	17,5	17,2
	2015	18,8	–	36,4	17,7	17,1
	2016	19,9	–	36,9	18,7	18,3

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики в Сумській області [2].

Але відстеження фактичної наявності виробничих потужностей, показує присутність достатньо великої кількості як об'єктів логістичної інфраструктури так і земельних площ в обробітку відомих вітчизняних агрохолдингів, таких як група компаній «Райз», «Українські аграрні інвестиції», «Миронівський хлібопродукт». Така тенденція відстежується на території багатьох областей України, і, нажаль, є негативною тому, що переважна кількість фінансових відрахувань, що здійснюють великі підприємства, до локальних бюджетів не надходить.

Середні підприємства становлять в середньому 36% від загальної їх кількості. Малі підприємства за період дослідження також в загальній кількості практично не змінні, і становлять в середньому за період дослідження 18%, та мікропідприємства, що є частиною малих підприємств, становлять також 18% від загальної кількості сільськогосподарських підприємств області.

Продукція сільського господарства є основним видом сировини для вітчизняних переробних підприємств. У повній залежності від виробників

сільськогосподарської сировини залежать м'ясопереробні підприємства, хлібопекарські підприємства, молокозаводи, виробники соків та напоїв і інші.

Для дослідження обсягів реалізованої продукції в залежності від розмірів підприємств здійснено групування (табл. 4), на основі якого отримано відповідні результати: середні за розміром підприємства збільшили об'єми власного виробництва в 1,7 рази (у 2010 р. рівень реалізації становив 16,8%, у 2016 р. цей показник становив 28,5%); малі підприємства також збільшили обсяги реалізованої продукції майже 2,8 рази. Цей показник у 2010 році становив 11,8%, а в 2016 році – 32,4%, що говорить про досить позитивну тенденцію, і підтверджує, що малі підприємства мають всі можливості стати досить вагомими виробниками сільськогосподарської продукції, та забезпечувати загальний рівень продовольчої безпеки області і держави. В тому числі, мікропідприємства також збільшили загальні об'єми реалізованої продукції з 11% у 2010 році до 27,7% у 2016 році, тобто зростання відбулося у 2,5 рази.

Таблиця 4

Розподіл обсягів реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств в залежності від їх розмірів, %

	Рік	Усього	У тому числі			
			великі підприємства	середні підприємства	малі підприємства	з них мікропідприємства
Сільське, лісове та рибне господарство	2010	10,3	–	16,8	11,8	11,0
	2012	15,4	–	29,4	18,8	14,0
	2013	15,9	–	28,6	19,2	18,5
	2014	20,9	–	32,8	24,9	21,0
	2015	27,4	–	36,6	34,3	29,2
	2016	24,0	–	28,5	32,4	27,7

Джерело: розраховано автором за даними Головного управління статистики в Сумській області [2].

Узагальнивши результати розподілу обсягів реалізованої продукції в залежності від розмірів товаровиробників, слід зазначити про позитивну динаміку показника рівня товарної продукції усіма видами підприємств в залежності від їх розмірів.

Отже, здійснивши дослідження фактичного стану виробництва аграрної продукції господарюючими суб'єктами Сумської області, слід зазначити, що значний об'єм товарної продукції галузі тваринництва виробляється малими та мікропідприємствами. А такі види продукції, як продукція овочівництва, картоплярства та садівництва виробляють лише малі підприємства. А тому першочерговою задачею для місцевої влади є розробка дієвих механізмів для підтримки розвитку якраз малих форм ведення аграрного виробництва.

Велика кількість вітчизняних науковців наголошує про необхідність підтримки розвитку фермерських господарств, малих ферм, ферм сімейного типу. Висловлюються думки про необхідність забезпечити подальший розвиток та функціонування сільськогосподарської обслуговуючої кооперації [3].

Міжнародній досвід також підтверджує ефективність малих форм господарювання при виробництві сільськогосподарської продукції.

Так, у Болгарії розвиток сільської економіки відбувається шляхом створення міцних селянських господарств на базі приватної власності на землю. Результатом проведеної земельної реформи стала нова структура сільськогосподарських товаровиробників. Одним із прикладів приватних підприємств і є сімейні ферми [4].

В Угорщині, в якій ще за часів соціалізму однією з принципових особливостей структури сільськогосподарського виробництва було те, що великі підприємства, а таких було майже 1500 кооперативів і держгоспів із середньою площею 4,5 тис. га, тісно інтегрувалися приблизно з 1,4 млн. особистих підсобних господарств громадян з середньою площею 0,5 га.

Подібна взаємодія великих і малих господарств ще тоді забезпечувала в угорських умовах досить високу ефективність аграрного виробництва [4, с. 153].

Вітчизняні науковці-аграрії Заяць В. та Малік М. ще в 2013 році наголошували на можливих напрямках розвитку особистих селянських господарств, що здійснюють свою діяльність у відповідності до положень Земельного кодексу України та Закону України «Про особисте селянське господарство». Вченими зазначено, що господарства, що мають у користуванні більше 2 га земельних угідь за наявності відповідних законодавчих норм можуть трансформуватися у підприємницьку форму без створення юридичної особи. Однією з форм такої трансформації можуть бути сімейні ферми м'ясо-молочного напрямку, ферми по вирощуванню свиней, птиці тощо [5, с. 92].

Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО) провівши великомасштабні дослідження в 93 країнах світу, в своєму звіті наголошує на тому, що із загальної кількості наявних ферм (близько 570 млн.) більше 500 млн. створені саме сім'ями. Фермами саме сімейної форми власності виробляється біля 56% продукції сільського господарства [6, 7].

Також слід наголосити на тому, що на сьогодні в сільській місцевості є досить значна кількість населення, яке не здійснює ніякої економічної діяльності. Але, при формуванні сприятливого підприємницького середовища, мотивації та підтримки з боку органів місцевої влади, таке населення може перетворитися у досить ефективних виробників сільськогосподарської продукції, фермерів, торговців, посередників і т.д. Головним мотивом для здійснення такої діяльності є, в першу чергу, задоволення власних фінансово-матеріальних потреб використовуючи отриманий прибуток.

Висновки з проведеного дослідження. Розвиток малих форм господарювання для аграрної економіки Сумської області має першочергове

значення. Малі форми господарювання здійснюють виробництво переважної більшості сільськогосподарської продукції, забезпечуючи при цьому продовольчу безпеку досліджуваної нами області. Також, малі форми господарювання надають можливість розвиватися і сільським територіям, здійснюючи фінансові відрахування до місцевих бюджетів, при цьому великі підприємства, виробничі та переробні потужності яких та території області представлені, мають мінімальний вплив на розвиток сільської економіки та сільських територій.

Перспективними дослідженнями є пошук та розробка ефективних заходів для забезпечення сталого розвитку аграрної економіки та розвитку сільських територій, які б забезпечили зростання та підтримку мотивації сільських жителів до створення самостійних суб'єктів підприємництва (наприклад, сімейних фермерських господарств), диверсифікацію аграрного виробництва, формування кооперативних об'єднань дрібних товаровиробників сільськогосподарської продукції.

Література

1. Алієва А. Державне регулювання соціально-економічного розвитку сільських територій в Україні [Електронний ресурс] / А. Алієва // *Agricultural and Resource Economics : International Scientific E-Journal*. – 2016. – №. 1. – С. 12–20. – Режим доступу : www.are-journal.com.
2. Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України: [моногр.] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; наук. ред. В.В. Борщевський. – Львів, 2012. – 216 с.
3. Заяць В.М. Підприємницька модель сільського розвитку / В.М. Заяць // *Економіка АПК*. – 2015. – № 11. – С. 67–78.
4. Підходи до формування ресурсного потенціалу сільських територій Дніпропетровської області / М. К. Орлатий, А. Є. Величко. // *Публічне адміністрування: теорія та практика*. – 2013. – Вип. 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2013_1_11

5. Статистичний щорічник Сумської області за 2016 рік / За ред. Л.І. Олехнович. — Головне управління статистики в Сумській області., 2017. – 481с.
6. Форум виробників сільськогосподарської продукції «Кооперація у аграрній сфері як запорука зміцнення малого та середнього аграрного бізнесу Сумщини» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apk.sm.gov.ua/index.php/uk/923-kooperatsiya-v-aharniy-sferi-yak-zaporuka-zmitsnennya-maloho-ta-serednoho-aharnoho-biznesu-sumshchynu>
7. Удосконалення системи управління земельними ресурсами аграрних підприємств в умовах глобалізації : монографія / Зось-Кіор М. В. – Полтава: ПолтНТУ, 2015. – 333 с.
8. Малік М.Й. Теоретичні засади та напрями трансформації особистих селянських господарств / М.Й. Малік, В.М. Заяць // Економіка АПК. – 2013. – № 5. – С. 87–95.
9. Перспективи розвитку сімейних фермерських господарств в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=419:agropromislovij-sektor-2&catid=8&Itemid=350
10. Copeland L. Keeping Farm in Family requires strategy / L. Copeland [Electronic resource]. – Access mode: <http://usatoday30.usatoday.com/money/story/2012-06-28/keeping-farms-in-the-family/56117782/1>
11. Gry Agnete Alsos, S. Carter, E. Ljunggren. The Handbook of Research on Entrepreneurship in Agriculture and Rural Development. – Edward Elgar Publishing, 2011. – 336 p.
12. Robert John Stimson, Roger Stough, Maria Salazar. Leadership and Institutions in Regional Endogenous Development. – Edward Elgar Publishing, 2009. – 151 p.

References

1. Aliyeva A. (2016) Derzhavne rehulyuvannya sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku sil's'kykh terytoriy v Ukrayini Agricultural and Resource Economics : International Scientific E-Journal. – available at:www.are-journal.com.
2. Borshchevs'kyk V. (2012) Rozvytok sil's'kykh terytoriy v systemi yevrointehratsiynykh prioritytiv Ukrayiny. [NAN Ukrayiny. NAS of Ukraine. Institute of Regional Studies]; - Lviv, Ukraine.
3. Zayats V. (2015) The entrepreneurial model of rural development [Economy of agroindustrial complex] Kiev, Ukraine.
4. Orlaty M.K., Velichko A.E. (2013). Approaches to formation of resource potential of rural areas of Dnipropetrovsk region [Public Administration: Theory and Practice. Issue 1]. - Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2013_1_11
5. Statistical Yearbook of Sumy Oblast for 2016 / Ed. L.I. Olekhnovich - Main Department of Statistics in the Sumy Oblast, 2017 - 481c.
6. Forum of producers of agricultural products "Cooperation in the agrarian sector as a pledge to strengthen the small and medium agrarian business of Sumy" [Electronic resource]. - Mode of access: <http://www.apk.sm.gov.ua/index.php/uk/923-kooperatsiya-v-aharniy-sferi-yak-zaporuka-zmitsnennya-maloho-ta-serednoho-aharnoho-biznesu-sumshchyny>
7. Zos-Kior M.V. (2015) Improvement of the land resources management system of agrarian enterprises in the conditions of globalization: monograph. Poltava: Ukraine.
8. Malik M. (2013) Teoretychni zasady ta napryamy transformatsiyi osobystykh selyans'kykh hospodarstv. Economy of agroindustrial complex. Kiev. Ukraine
9. Perspektyvy rozvytku simeynykh fermers'kykh hospodarstv v Ukrayini

(2010) available at:

http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=419:agropromislovij-sektor-2&catid=8&Itemid=350

10. Copeland L.(2012) Keeping Farm in Family requires strategy / L. Copeland [Electronic resource]. – Access mode: <http://usatoday30.usatoday.com/money/story/2012-06-28/keeping-farms-in-the-family/56117782/1>
11. Gry Agnete Alsos, S. Carter, E. Ljunggren.(2011) The Handbook of Research on Entrepreneurship in Agriculture and Rural Development. – Edward Elgar Publishing - 336 p.
12. Robert John Stimson, Roger Stough, Maria Salazar.(2009) Leadership and Institutions in Regional Endogenous Development. – Edward Elgar Publishing.